

Olaszországi útinapló – Daniel Spoerri nyomában

■ Pastát főzök otthon, egyszerű paradicsomos-bazsalikomos spagettit. Nem bonyolult, és ha jól megválasztjuk az alapanyagokat – például véletlenül sem használunk előre elkészített szószt –, továbbá nem kreatívkodunk tájidegen hozzávalók beemelésével, otthon is belekóstolhatunk az „italianitába”. Közben persze nem múlik a rezignáció, hogy bármennyire lelkiismeretes konyhai működésünk is csak felidézni tudja Olaszország valódi ízét, pótolni semmiképp. A megfelelő hangoltságot azért megadja talán. Nostalgiazom. Április első hetére gondolok, amikor fotós kollégámmal és kedveseinkkel budapesti főhadiszállásunkról Bolognába érkezve indultunk észak-olasz körútra, mely először Toszkánába, DANIEL SPOERRI szoborkertjébe vezetett, onnan pedig Genovába, ahol a Villa Crocèban retrospektív kiállítással tisztelegnek az idén nyolcvan éves Maestro előtt. Igen, az olaszok így nevezik a művészt, esetleg jellegzetes közvetlenségükkel pusztán csak Danielnek. A magukénak vallják, ahogy a svájciak és az osztrákok Herr, a franciák pedig Monsieur Spoerrit.

Igyekszem úgy intézni, hogy évente legalább egyszer elmehessek Olaszországba. A Giardino di Daniel Spoerriben korábban kétszer is jártam már, első alkalommal 2007 tavaszán. Ekkor találkoztam először személyesen a művésszel, akivel már 2001–2002 fordulóján Budapesten is bemutatott retrospektívje óta foglalkozom. A régen várt találkozásra a Centro d'Arte Contemporanea Luigi Peccibben került sor, a Firenze melletti Pratóban. Spoerri már ekkor tanújelét adta nagylelkűségének és „nagy emberektől” szokatlan rugalmasságának. Amikor pár perces beszélgetés után közöltem vele, hogy csak azért utaztam sok száz kilométert, hogy bebarangolhassam végre a Giardinót, ahol sátrazni is hajlandó lennék – napok óta esett, nem volt több 15 foknál, nekem pedig 39 fokos lázam volt –, maga ajánlotta fel, hogy asszisztensével elvisznek autóval a Pratótól körülbelül másfél órányira fekvő, a Monte Amiata oldalán 16 hektáron elterülő szoborkertbe, melynek egyik házában szállást is biztosítanak számomra. És „detto fatto”: amint mondta, úgy is lett. Felejthetetlen három nap következett. Mandulagyulladásom csak lassan hagyott alább, de hogy is tölthettem volna tétlen lábadozással az időt? Hiszen végre ott lehettem a már akkoriban is több mint hetven, Spoerritől és művészbaráitól – például DANİ KARAVANTÓL, NAM JUNE PAIKTÓL, SOTÓTÓL, ROLAND TOPORTÓL, EVA AEPPLITÓL vagy JEAN TINGUELY-TÓL – származó, zömében bronz szoborcsoportot és installációt felvonultató szoborkertben, melynek lankái a régi térképeken „Il Paradiso” néven szerepelnek! Spoerrirel nem csak a Giardinót jártuk be, hanem a környező városokba is ellátogattunk. Ekkor fogott meg Castel del Piano, a szoborkerthez közeli, hegytetőkön ülő, ódon toszkán kövárosok egyike. Hazainduláskor elhatároztam, hogy mindenképpen visszatérek még ide.

Eltelt két év, mialatt végig kapcsolatban maradtam és idővel barátságba kerültem Spoerrirel. Időközben úgy döntöttem, megtanulok németül, hiszen monográfiát készülök írni róla, ehhez pedig – angol ide vagy oda – elengedhetetlen anyanyelvének ismerete. Ő közben Bécsbe költözött, én pedig követtem ide, ahol a 2008-as év jó részét töltöttem, intenzív némettanulással. Herr Spoerri ismét nagylelkűen segített: megbízott összegyűjtött írásainak magyarra fordításával, ezzel jó másfél évre ösztöndíjat és felbecsülhetetlen tanulási lehetőséget biztosított számomra.

Az *Anekdotalomania* szoborkertről szóló fejezetét éppen második Giardinotúráim előtt fejeztem be. 2009 márciusában érkeztem meg újra Castel del Piano-ba. A középkori, borongós hangulatú városból reggelente egyedül gyalogoltam le a néhány kilométernyi utat a szoborkertbe, amely hagyományosan csak hűsvét hétfőn nyitja meg kapuit a nagyközönség előtt. Az egyik gondnok engedett be nap mint nap. Mind újra felítve az installációk fényképeihez rövid leírásokat mellékelő kalauzt, kóvályogtam a kis tóban álló, hűsdráló testű, kalapokon szarkákat viselő *Éjszaka harcosai*, a fűrész és szűrőfegyver tagjaitkat mocsári nád sűrűjéből kimeresztő *Inkubuszok* vagy OLIVIER ESTOPPEY *Dies Irae*-jének egy domboldal olajfái között riadtan elviharzó, betontestű óriás lúdjai között, melyeket hatalmas köpönyegben kergetnek arctalan, csuklyás betonpásztoraik a végítéletet láthatatlan döntőbírája elé. Gyakran visszatértem ARMAN *Letelepedés emlékművéhez*, ehhez a hét méter magas, mezőgazdasági eszközökből álló monumentális akkumulációhoz, ahonnan szőlőföldek lankáit látni a távolban, a jellegzetes kőteraszokkal, melyek a földműves tradíció sok száz év csendjében nyugvó bizonyosságai. Az „arte ambientale” jegyében mindenhol természetbe komponált bronzok kerültek utamba. Mégis alig

Il Giardino di Daniel Spoerri; részletek a szoborkertből
© fotók: Ferenczy Dávid

sikerült ráhangolódnom a nem mindennapi környezetre, melynek szereplőit mintha másvilági mesék groteszk erotikája keltette volna életre, és bronzba dermedve tárnulnának a látogató szeme elé. Művészet és természet mindenhol. De sehol egy lélek. Vonszolta magát az idő. Hiába állt bőven rendelkezésemre, fordítói és kutatói munkám révén irodalmi és művészettörténeti háttéranyag, mégsem örültem annak, hogy idegen tekintetektől távol lakhatom be az olvasmányaim során képzeletben oly sokszor bejárt teret. Nem éreztem otthon magam. A túlélésre játszottam. Egyedül voltam.

Hazatérésemre megérlelődött bennem az elhatározás: megint visszatérek. De nem fogok még egyszer a saját gondolataimba zárva, az idő múlását várva kóvályogni ebben a fantasztikus magánmitológiában. És egyébként is: van-e a világon még egy ilyen balek, aki szenvedni jár Olaszországba? (*A Halál Velenében* vagy az *Utas és Holdvilág* főszereplői más lapra tartoznak. Szintén belső démonaik kísértik, de sorsfordító események várják őket.)

Adtam magamnak egy évet. És szerencsére úgy alakult, hogy idén áprilisban már nem egyedül szálltam repülőre. Négyen vágunk neki a soron következő körútnak: mellettem volt kedvesem, és fotós kollégámat is párja kísérte el. Utazásunk apropója a magyarországi megjelenés előtt álló *Anekdotalomania* volt, ehhez készítettünk képeket. Továbbá ott akartam lenni a szoborkert megnyitóján, hogy személyesen köszönthessem a nyolcvan éves művészt. Első, bolognai éjszakánkon megtörtént a lehető legrosszabb, ami csak külföldi utazás során történhet. Este tízkor értünk a városba, és mivel másnap hajnalban indult a vonatunk, spórolás céljából nem foglaltunk szállást. Bolognában, körülbelül nyolcvanezer egyetemistájának köszönhetően, szerencsére van éjszakai élet: lejtős utcáin méltóságteljesen kanyargó árkádsorai alatt egymást érik a bárók. Éjjel kettő körül belefutottunk egy ragga-buliba, ahol 1 euróért árultak minikoktélókat. Ezeket cikkettinek hívják, háromcentes pohárba készülnek különböző röviditalok összekeverésével. Teljesen magával ragadott ez a leleményes italkészítési megoldás, és áradozva ittam egyiket a másik után. De öröömöm nem tarthatott sokáig. Csak egy pillanatra nem figyeltem oda, már el is lopták kedvesem táskáját, minden személyi okmányával. Másnap, amikor a carabinieriéknél bejelentettük, hogy „a táská a bolognai *Eden Barban* tűnt el, valamikor éjjel kettő és három között”, az ügyeletes kolléga hangosan

DANIEL SPOERRI
Dai Tableaux-Pièges agli Idoli di Prillwitz, Villa Croce, Genova; részlet a kiállításról
© fotó: Ferenczy Dávid

nevetve mutatta meg társának az adminisztrációs lapot. Biztos arra gondolt, hogy egy szexbárban swingeltünk...

De ez az intermezzo kevés volt ahhoz, hogy tönkretegye business & pleasure utunkat. Hiszen egy ilyen probléma némi telefonálással és adminisztrációval megoldható, erre vannak a konzulátusok. (Utolsó nap Milánóban már vártak minket, és egy óra alatt kiállították az ideiglenes útlevelet.) Második nap délután, néhány órás tengerparti vonatkozás után már a Grossetóból Castel del Piano felé vezető úton, Toszkána dombjain kanyargott buszunk. Külföldi turista ritkán téved Castel del Piano. Mindenki Sienába, Firenzébe, Pisába megy. Pedig ez a néhány ezer fős kisváros mindenképp megér egy-két napot. Számptalan barokk templomán túl igazi érdekességét kősziklába vajt házai és utcái jelentik, melyek meredek lépcsősi szebbnél szebb kilátást nyújtó teraszokhoz vezetnek, ahonnan körbenézve mindenfelé a reneszánsz festmények tájaira ismerni. Mindmáig sehol egy gyárkémény. Agrárvidék, ahol évszázadok óta olajbogyó és szőlő terem, szarvasmarhák legelésznek.

A mezőgazdaság és a szabadtéri állattartás gondosan érlelt adományait pedig a trattoriákban és ristorantekban élvezhetjük, melyekből egy ilyen aprócska városban is vagy tízet találunk. Reggel a kávézóban cappuccinók és sütemények, este pedig salsiccás-spentótos pasták és pizzák vártak a barátságos helyeken. A nap jó részét pedig a szoborkertben, a fényképek készítésével töltöttük. Egy alkalommal Spoerri mindenestül bronzba öntött szobájában fogyasztottuk el ebédre a magunkkal hozott ciabattát, mortadellát, pecorinót és fürtös koktélpardicsomot. A *Chambre No 13 Hôtel Carcassonne* annak a párizsi manzárdszobának a pontos mása, ahol a balettáncosból és színházi rendezőből képzőművészé avanszált Spoerri étkezési szituációkat rögzítő első *csapdaképei* születtek 1960 körül. A szobában minden, még az ágyat borító, gyűrt lepedő vagy az asztalon álló hamutartó és morzsás kenyérdarab is bronzból van. Délután végre ismét találkoztam az idős mesterrel, aki autóba ültetett és megmutatta az új installációkat. Nemrégiben állították fel a századik műegyüttest. GIAMPAOLO DI COCCO *Ars Morendije*, melynek mintájául egy sivatagi elefánttemetőről készült légifotó szolgált, valószínűleg a húsz éve tartó Giardino-projekt záróköve lesz. Ami korántsem jelenti azt, hogy Spoerri felhagyna alkotó tevékenységével. A monumentális Giardino, Spoerri és művészbarátainak emlékhelye nem bővül már tovább, az ausztriai Hadersdorf am Kampban található Spoerri-múzeum és étterem viszont csak tavaly nyílt, a művész ezért inkább ennek fejlesztésére koncentrált. Mikor Spoerri megtudta, hogy gyalog jöttünk túrazsákjainkkal a szoborkertbe, ragaszkodott hozzá, hogy hazavigyen minket autóval. A lányokkal, akiket elbűvölt charme-jával, flörtölt egy kicsit, nekem pedig elpanaszolta, hogy végül nem jött össze a tervezett romániai kiállítás.

Spoerri 12 éves koráig Galațiában élt, ahol zsidó származású, evangélikus lelkész apja, Isaac Feinstein missziót vezetett a zsidók megtérítésére. Feinstein a vasgárdisták megölték az 1941-es Iași-i pogrom során. Spoerri svájci származású anyja a hat gyerekkel csak úgy hagyhatta el az országot, ha aláírja, mindannyian lemondanak a román állampolgárságról és sosem térnek vissza. Ezt Spoerri mindmáig betartotta. Románia azóta sem tett komolyabb gesztust a világhírűvé lett művész felé. A nyolcvan éves jubileum közeledtével viszont úgy tűnt, Bukarest is szeretné bemutatni az utazó retrospektív tárlatot. Ám végül kiderült, szándékuk leginkább svájci támogatások megszerzésére irányult... A szülőföldről elűzött Spoerri legfontosabb szellemi tőkéjévé

a hontalanság vált, melynek pozitív oldala, hogy Európa számos országában érzi otthon magát, és baráti kapcsolatai sem ismernek határokat. Így nem meglepő, hogy a húsvét hétfői megnyitóra összesereglett társaságban egyformán lehetett hallani olasz, német, francia és angol szót. És magyart is – ráadásul nem csak a mi csapatunkét! Hiszen jól tudjuk, a magyarok mindenhol ott vannak, így nem meglepő, hogy a toszkán chiantit is egy idegenbe szakadt honfitársunkkal közösen élveztük.

Spoerri évtizedes barátja, Zoltán Ludwig Cruse ugyan erdélyi származású, de már gyermekkorától Németországban folytatta komolyzenei stúdiumait. Miután orgonista lett Kölnben, majd svájci városokban, Toszkánába vonult vissza, ahol házat vásárolt, és mostanra a mezőgazdaságban tevékenykedik. Harmóniára és mitikus egységre törekvő szelleme vitte rá, hogy a nyelvek közös eredetéről *Labirintus* címmel könyvet írjon, amelyhez Spoerritől szeretett volna előszót. Ő azonban hosszas rábeszélésre sem vállalta, hogy a sumérmagyar nyelvrokonság hiedelmére erősen építő ezoterikus munkát bevezesse, mondván: hiába van németül, ő képtelen elolvasni a könyvet... Világnézetük gyökeresen különbözik. Spoerri princípiuma a varázstalanítás: a mitikus eredet leleplezése húsból-vérből – ételből-testből való származástörténet bemutatásán keresztül. Hozzám is ez áll közelebb. Ám bármennyire más állásponton legyek is, mint Cruse, mégis megértem, hogy „az élet útjának felén” túl mennyire fontos lehet a „rossz közérzet kultúrájával” legalább magunkban leszámolni, és megteremtteni az elveszett egységet – akár remeteként elvonultan Toszkána hegyei közé.

Baráti meghívásának sajnos nem tudtuk eleget tenni. Másnap reggel már Toszkánát és a pálmafás Grossetót elhagyva az olasz rivierán siklott vonatunk Genova felé. Ha valaki errefelé jár, nehogy kihagyja ezt az útvonalat! A sötét-kék tenger sziklás partja hirtelen kapaszkodik meredek hegyfalakká, melyeket nem ritkán hófedte hegycsúcsok koronáznak. Vétek lenne aludni, bármilyen fáradt is az ember, annyi látnivalót kínál a majdnem négyórás vonatút. Az út közepe felé egyszer csak hófehérré válnak a hegyek: Carraránál járunk. A hegyek lábánál kilométer hosszan sorakoznak az óriás márványtömbök. A Giardino-ban látható *Ultime cene* sorozat munkáit is itt faragták. Spoerri híres emberek utolsó vacsoráinak állított emléket. A csapdaképek asztalaiból sárgakövek lettek, rajtuk Kleopátra, Marlene Dietrich vagy Mata Hari halálát megörökítő tárgyeügytesek. Spoerri afirmatív ironiája itt a halállal megnyíló patetikus márvány-öröklét és a banális étkezési rekvizitumok antagónizmusában működik.

Genovánál talán csak Nápoly vagy Palermo lehet kaotikusabb. Kikötőváros: forgatagában a világ összes országából származó, jobb életért küzdő – vagy bűnöző – bevándorlók tömkelege kavargó a világorökség részévé nyilvánított XVI–XVII. századi paloták között. Homlokzatukat trompe l'oeil épületdíszek borítják, belsejük márvány, udvaraikon növényekkel díszített mesterséges grották háttére előtt lenyűgöző Poszeidón- vagy Tritón-szökőkútak vizsugara hűsíti a levegőt. A belvárosi, keskeny síkátorok kapualjai előtt pedig fényes nappal ázsiai és afrikai prostituáltak üldögélnek.

A Villa Croce kortárs művészeti múzeum a központ zajától távol, egy árnyékos parkban található. Ide már jóformán csak pihenni mentünk. A munka javát már elvégeztük, de persze készítettünk még néhány fotót a Spoerri-retrospektívén is. Már régi ismertségben vagyok a kiállított művek mindegyikével. A hatvanas évektől mindmáig készülő csapdaképekkel, e javarészt étkezésszituációkból álló, ready-made memento morikkal. Vagy a számtalan asszamblázsál, ahol a hordozófelület szerepét az asztallap mellett különféle, szintén készen talált képi ábrázolások töltik be: bolhapiacra vásárolt klasszikus festmények (1960-as évek); bűnügyi fotók (*Gyilkossági vizsgálódások*, 1971-től); látványos betegségben szenvedő embereket vagy sebészi beavatkozásokat ábrázoló metszetek (*Bőrbetegségek*, 1987; *Izlandi leprások*, 1993; *Cabinet-Anatomique*, 1994); gicsces tájképek, melyek rémmesék díszleteivé válnak (*Háttértájképek*, 1991) vagy Charles Le Brun XVII. századból való, emberi és állati ábrázolatok hasonlóságát szemléltető rajzai (*Állatok karneválja*, 1996). E *détrompe l'oeil*-öknél a hordozó szerepét betöltő képi ábrázolás és a rárögzített tárgyak között az alkotóelemek és az általuk előhívott asszociációk különfélesége teremt belső feszültséget, mely néha a brutalitásig fokozódik, ám végül mindig jellegzetes, derűs ironiában oldódik fel.

Felüldülve távoztunk és még egy napig élveztük a tengerparti életet. Aztán másfél órás vonatút után megérkeztünk Milánóba, ahol a reptéren töltött éjszaka az eltelt hét nevezetes eseményeinek felidézésével telt. Újra inyünkön éreztük a kemencében sült húsvéti bárányt, melyet Castel del Piano egyik trattoriájában fogyasztottunk el. És megkönnyebbülten nevtünk azon, hogy sikerült kártérítés fizetése nélkül megúsznunk azt az estét, amikor társaságunk egyik felének szerelmi hevületét nem bírta el a szállodaszoba mosdókagylója...

Fáradtan, de lebarnultan térünk vissza Budapestre, a városba, ahová mindig jó megérkezni – különösen akkor, ha időről időre elutazhatunk Olaszországba.